

Viorica OLARU-CEMÎRTAN

TEROAREA STALINISTĂ

ÎN RSSM, 1940–1941, 1944–1956:

DEPORTĂRILE, EXILĂRILE ÎN GULAG, FOAMETEA

Chișinău, 2020

SUMAR

Mulțumiri	8
Structura și contextul apariției lucrării	10
Introducere	16
Istoriografia deportărilor, exilărilor în GULAG, foametei din RSSM	24

Capitolul I

DEPORTAREA din 12-13 Iunie 1941	55
I.1. Contextul intern	56
I.1.1. Reacții la discursul lui Veaceslav Molotov din 29 martie 1940	56
I.1.2. Sovietizarea Basarabiei	62
I.1.3. Arestări și deportări în perioada iunie 1940 – mai 1941	70
I.2. Deportarea din 12-13 iunie 1941	78
I.2.1. Organizarea deportării	78
I.2.2. Declanșarea operațiunii de deportare și categoriile de deportați	83
I.3. Consecințele deportării	90
I.3.1. Estimare cantitativă	90
I.3.2. Confiscarea averilor persoanelor arestate și deportate	91
I.3.3. Soarta persoanelor deportate la 12-13 iunie 1941	93

Capitolul II

Operația „IUG”: DEPORTAREA MASIVĂ DE POPULAȚIE DIN 5-6 Iulie 1949	97
II.1. Cadrul general	98
II.1.1. Profilul Armatei Roșii în procesul reocupării Basarabiei în 1944	98
II.1.2. Lupta cu țărănimea. Foamea organizată. Organizarea colhozurilor	99
II.1.3. Deportările de grup și singulare din perioada 1944–1949	111
II.2. Organizarea deportării în masă din 5-6 iulie 1949	112
II.2.1. Pregătirea	112
II.2.2. Perfectarea și analiza dosarelor deportaților	117
II.2.3. Deportarea intelectualilor	128
II.2.4. Ultimele pregătiri pentru Operațiunea „Iug”	136
II.3. Efectuarea deportării	140
II.3.1. Ridicarea familiilor	140
II.3.2. Drumul spre Siberia	148
II.4. Consecințele deportării din 5-6 iulie 1949	152
II.4.1. Depopularea satelor	152
II.4.2. Confiscarea averii celor deportați și forțarea colectivizării	157
II.4.3. Reacții imediate	160
II.4.4. Soarta celor deportați	161

Capitolul III

OPERAȚIA „SEVER” (1 APRILIE 1951):

ULTIMUL VAL DE DEPORTARE	173
III.1. Impactul ocupației sovietice a Basarabiei asupra vieții religioase	174
III.2. Organizarea Operațiunii „Sever”	182
III.3. Efectuarea Operațiunii „Sever”	190
III.4. Soarta persoanelor deportate	193

Capitolul IV

„REABILITAREA” DIN 1956 A DEPORTAȚILOR ȘI

ÎNTOARCEREA ÎN REPUBLICĂ	195
IV.1. Eliberarea din așezările speciale și întoarcerea deportaților în RSSM după moartea lui Stalin	196
IV.2. Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al URSS și „reabilitarea” persoanelor supuse represiunilor staliniste	201

Concluzii	210
------------------------	-----

Postfață	221
-----------------------	-----

Summary	223
----------------------	-----

Bibliografie	235
---------------------------	-----

ANEXE	243
--------------------	-----

Anexa 1.	244
---------------	-----

Anexa 2.	245
---------------	-----

Anexa 3.	252
---------------	-----

Anexa 4.	254
---------------	-----

Anexa 5.	257
---------------	-----

Anexa 6.	258
---------------	-----

Anexa 7.	260
---------------	-----

Anexa 8.	261
---------------	-----

Anexa 9.	263
---------------	-----

Anexa 10.	263
----------------	-----

Anexa 11.	265
----------------	-----

Anexa 12.	266
----------------	-----

Anexa 13.	269
----------------	-----

Anexa 14.	270
----------------	-----

Anexa 15.	271
----------------	-----

Anexa 16.	272
----------------	-----

Anexa 17.	278
----------------	-----

Anexa 18.	278
----------------	-----

Anexa 19.	279
----------------	-----

Respect pentru oameni și cărți

Anexa 20.	281
Anexa 21.	282
Anexa 22.	283
Anexa 23.	284
Anexa 24.	285
Anexa 25.	286
Anexa 26.	287
Anexa 27.	288
Anexa 28.	288
Anexa 29.	289
Anexa 30.	289
Anexa 31.	290
Anexa 32.	291
Anexa 33.	293
Anexa 34.	293
Anexa 35.	295
Anexa 36.	296
Anexa 37.	297
Anexa 38.	301
Anexa 39.	302
Anexa 40.	304
Anexa 41.	308
Anexa 42.	310
Anexa 43.	311
Anexa 44.	312
Anexa 45.	313
Anexa 46.	314
Anexa 47.	317
Anexa 48.	320
Anexa 49.	323
Anexa 50.	340
Anexa 51.	347
Anexa 52.	358
Anexa 53.	359
Anexa 54.	368
Anexa 55.	378
Anexa 56.	388
Anexa 57.	395
Anexa 58.	407
Anexa 59.	421
Anexa 60.	428
Anexa 61.	432

Respect pentru oameni și cărți

Anexa 62.	439
Anexa 63.	441
Anexa 64.	443
Anexa 65.	445
Anexa 66.	447
Hărți	449
ANTOLOGIE DE STUDII ȘI ARTICOLE	451
I. Mărturii	452
II. Karlagul de ieri, memoria de azi	465
III. Elite deportate din RSSM în perioada iunie 1940 – 12-13 iunie 1941: studii de caz (Karlag, Kazahstan)	472
IV. Jurnal de călătorie. Expedițiile memoriei 2016 în Siberia: provocări și rezultate	481
V. Destinele deportaților din RSSM	502
VI. Grigore Jornea – unul dintre supraviețuitorii terorii staliniste	516
Indice de nume	532
Indice de toponime	551

Capitolul I

DEPORTAREA DIN 12-13 Iunie 1941

I.1. Contextul intern

I.1.1. Reacții la discursul lui Veaceslav Molotov din 29 martie 1940

I.1.2. Sovietizarea Basarabiei

I.1.3. Arestări și deportări în perioada iunie 1940 – mai 1941

I.2. Deportarea din 12-13 iunie 1941

I.2.1. Organizarea deportării

I.2.2. Declanșarea operațiunii de deportare și categoriile de deportați

I.3. Consecințele deportării

I.3.1. Estimare cantitativă

I.3.2. Confiscarea averilor persoanelor arestate și deportate

I.3.3. Soarta persoanelor deportate la 12-13 iunie 1941

I.1. CONTEXTUL INTERN

I.1.1. Reacții la discursul lui Veaceslav Molotov din 29 martie 1940

În perioada interbelică, Rusia Sovietică/Uniunea Sovietică nu a recunoscut unirea Basarabiei cu România. Unul dintre cele mai pregnante acte de ignorare a acestei realități se regăsește în *Marea enciclopedie sovietică*, editată în 1927, în care, în mod demonstrativ, se promova ideea ocupării Basarabiei de către România, prin intermediul unei imagini vizuale – harta URSS. Din fotocopia hărții se vede că teritoriul Basarabiei este hașurat în roșu, ca parte componentă a Uniunii Sovietice, și este indicat faptul că Basarabia este sub „ocupație română”¹⁹³ (anexa nr. 1). Uniunea Sovietică și-a asumat și a dezvoltat obiectivele strategice, politice, militare și ideologice ale țarismului față de Sud-Estul Europei și aștepta momentul oportun pentru realizarea obiectivului trasat cu sute de ani în urmă – anexarea Basarabiei.

În contextul general-european, marcat de cea de-a doua conflagrație mondială, relațiile româno-sovietice continuau să fie încordate. Apogeul tensionării lor a survenit după discursul lui Molotov la sesiunea Sovietului Suprem al URSS, difuzat de postul de radio Comintern, la ora 22:00 a zilei de **29 martie 1940**. Discursul a fost retransmis la alte posturi de radio pe 30 martie, iar presa a mediatizat timp de câteva zile cuvântarea diplomatului sovietic. Și în timp ce postul de radiodifuziune Moscova comenta cu multă satisfacție discursurile ținute de tovarășii Molotov și Jdanov, în România aceste evenimente au provocat apariția unor articole pline de neliniște și nedumerire¹⁹⁴.

Acestei alocuțiuni, viu comentată de presa și populația din Basarabia, i s-a atribuit o importanță deosebită, deoarece, în ea, se declara că URSS nu recunoscuse unirea Basarabiei cu Vechiul Regat și că, în pofida Pactului Briand-Kellog și a

¹⁹³ *Bolshaya sovetskaya entzyklopediya*, 6 tom, Moskva, 1927, pp. 25-38.

¹⁹⁴ J. Paleologu, în articolul intitulat „Pe marginea ultimului discurs al domnului Molotov”, afirma că „politica noastră de inzestrare a oștirii și de pază a frontierelor noastre constituie un element de garanție pentru menținerea și respectarea drepturilor noastre ca și pe acelea ale vecinilor noștri. Dar cuvântarea domnului Molotov conține – în afara asigurărilor liniștitoare de mai sus – unele pasagii pline de nedumeriri. În primul rând, «între Rusia Sovietică și România nu există un pact de neagresiune». Și avem tot dreptul a ne exprima această nedumerire, când știți este că Pactul Briand-Kellog nu era altceva decât o convenție de neagresiune. Iată de ce afirmația domnului Molotov ne-a surprins”. Vezi ANRM, F. 680, inv. 1, d. 3855, f. 19, extras din ziarul *România*, nr. 661, 2 aprilie 1940.

Respect pentru oameni și cărți

Acordului de la Londra, guvernul sovietic revendica Basarabia¹⁹⁵.

În mod clar, în presă se resimțea neliniștea populației: fiecare însă avea motivele sale și era firesc ca impresia produsă de acest discurs să fie diferită la diferite straturi sociale, grupuri etnice și de interes¹⁹⁶.

Nu există îndoială că efectele discursului lui V. Molotov asupra stării de spirit a populației din Basarabia au fost simțitoare. În mod firesc, acest fapt politico-diplomatic a fost cel mai viu discutat în municipiul Chișinău, centrul economic și cultural al Basarabiei. Intelectualii au apreciat declarația lui Molotov ca o manevră a bolșevicilor de a redresa moralul cetățenilor URSS după pierderea războiului cu Finlanda. Astfel, luarea de poziție a diplomatului sovietic față de România nu era doar o fanfaronadă, ci și o încercare de a se reabilita după rușinoasa retragere a Armatei Roșii¹⁹⁷ de pe frontul finlandez.

Pe de altă parte, s-a observat că discursul nu aducea nicio noutate. Nerecunoașterea Basarabiei ca făcând parte integrantă din România, nesinceritatea și lipsa de temei a raporturilor dintre România și URSS, care puteau să se schimbe de la o zi la alta, erau cunoscute de toată lumea. De aceea, cercurile de intelectuali nu au acordat prea multă importanță acestei cuvântări. Unii chiar au reacționat în felul următor: „Dacă discursul a debutat cu o afirmațiune neserioasă, atunci este foarte de crezut că discursul a mai putut să conțină și alte afirmațiuni lipsite de seriozitate, între care ar fi și partea relativă la România”¹⁹⁸.

¹⁹⁵ „Molotov [...] a încheiat cuvântarea prin cuvintele următoare: «Misiunea politicii noastre externe este de a asigura pacea între popoare și securitatea țării noastre. De aici decurge poziția noastră de neutralitate, precum și neparticiparea noastră la război. Această atitudine corespunde intereselor tuturor popoarelor care aspiră la pace [...]». E de prisos să amintim în această privință statornicia politică de pace a țării noastre. România nu a încetat să sprijine, din toată convingerea și cu toate puterile ei, o politică de pace, de ordine și de securitate. O Românie puternică și neatârnată este o garanție de siguranță pentru statele vecine.

Afirmarea atât de categorică a domnului Molotov că nu ar exista un pact de neagresiune între Rusia și România ne-a surprins. E drept că nu există un act bilateral în această privință. Există însă între cele două state obligațiuni de neagresiune izvorând din Pactul Briand-Kellog (1929). Prin Convenția de la Londra (3 iulie 1933) s-au desăvârșit aceste obligațiuni, cu definiția amănunțită dată noțiunii de agresiune.

Guvernul sovietic, care afirmă cu atâta tărie voința lui de pace, nu poate decât să împărtășească acest pașnic punct de vedere al nostru” (extras din ziarul *Timpul*, nr. 1048, 2 aprilie 1940, vezi ANRM, F. 680, inv. 1, d. 3855, f. 16).

¹⁹⁶ În ziarul *Timpul*, din 30.03.1940, se constata: „Șomerii, muncitorii, săracii discută aprins; gospodarii, intelectualii, credincioșii sunt în panică – trebuie să revină în Vechiul Regat?!, vezi *ibidem*, f. 15.

¹⁹⁷ *Armata Roșie a Muncitorilor și Țăranilor*. Din 1946 armata URSS primește oficial numele de Armata Sovietică.

¹⁹⁸ Raportul Biroului administrativ, Chestura Poliției Municipiului Chișinău, 2 aprilie 1940, vezi *ibidem*, f. 24.

În lumea evreiască a claselor mai înstărite și mai bine informate, discursul lui Molotov, de asemenea, nu a avut un efect șocant, fiind perceput cu oarecare scepticism; în niciun caz nu se credea că mesajul lui ar putea anunța intenții belicoase pentru un viitor apropiat, ci că el trădează, cel mult, speranțele pe care le are Rusia privitor la proxima conferință de pace și, bineînțeles, la eventualitatea unei victorii a Germaniei, „însă cei înstăriți și cu situațiuni materiale bune nu văd cu ochi buni pretențiile sovietice”.

Cu toate acestea, „masele evreiești ale sărăcimii care, dacă nu sunt în totalitate comuniste, dar totuși trag speranțe mai bune într-o schimbare de regim și fiind, în același timp, și într-o necunoaștere exactă a acestui discurs, mulțumindu-se numai cu colportări fragmentare de la om la om, cred într-o viitoare ocupare a Basarabiei de către Rusia. Nu toată această lume crede că evenimentul va aduce și o fericire pentru ei. Bineînțeles că masele comuniste caută să exploateze în folosul lor acest discurs, dându-i interpretări favorabile scopurilor lor”¹⁹⁹.

Deși declarația lui Molotov a avut un anumit impact asupra populației din Chișinău, cetățenii din provincie, cu mici excepții, nu știau despre acest discurs: „La sate, discursul este aproape necunoscut de majoritate, însă acei țărani care au luat contact cu intelectualii au rămas surprinși de pretențiunile URSS asupra Basarabiei, deoarece țărănimea a considerat chestiunea Basarabiei lichidată încă acum 20 ani”. În unele orașe, precum Orhei, au fost sesizate interpretări ale acestei cuvântări: „În rândurile intelectualilor a produs o vie impresie, observându-se o surescitare nervoasă și îngrijorare pentru soarta Basarabiei. Dar când acest discurs a fost publicat în mai multe ziare din București, majoritatea intelectualilor s-a recules, susținând că avertismentul lui Molotov interpretat contra României nu ar avea alt scop decât a intimida și a face jocul Germaniei”.

Opinia mării majorități a populației era că Uniunea Sovietică nu va îndrăzni să înceapă un război din acest motiv. Convingerea se baza pe opoziția Germaniei și, în special, a Italiei. Un alt motiv care ar fi împiedicat acțiunea sovietică era hotărârea aliaților de a opri acțiunea de extindere prin mijlocirea Turciei, care se afla în cele mai frumoase relații cu România.

În concluzie, discursul lui V. Molotov a avut un efect negativ asupra populației, creând neliniște și nesiguranță în ziua de mâine²⁰⁰.

La Cetatea Albă, populația germană, în special intelectualitatea, era foarte liniștită și nu găsea nimic nou în discursul lui Molotov, „întrucât acesta agită o problemă veche. Atât cercurile românești, cât și cele minoritare sunt ferm convinse că România nu va admite un compromis și nici un fel de discuție asupra teritoriului basarabean, întrucât domnește convingerea că a fost și este pământ românesc,

¹⁹⁹ *Ibidem*.

²⁰⁰ *Raportul Poliției Orhei, semnat de Șeful Poliției, T. Mășcov, și Secretarul Poliției, V. Popescu, înaintat inspectorului regional de poliție, 1 aprilie 1940, vezi ANRM, F. 680, inv. 1, d. 3855, f. 20-22.*

Respect pentru oameni și cărți

care s-a realipit la Patria Mamă pe baza principiului de autodeterminare a popoarelor (hotărârea Sfatului Țării)”²⁰¹.

În general, situația din Basarabia era descrisă în documentele timpului ca o stare de mare cumpănă. Se făceau consilii de familie, în care posibilele implicații ale discursului în cauză erau apreciate ca fiind dubioase. Ele provocau îngrijorare, cu grave repercusiuni asupra stării de spirit a populației. Intelectualii, profesorii, magistrații, ofițerii, salariații publici credeau că Uniunea Sovietică este hotărâtă să ocupe Basarabia. Alții opinau că URSS nu intenționează să cotopească Basarabia, că sovieticii doar exercită presiuni asupra României pentru a ocupa bazele navale. În cercurile intelectuale rusești, după o viață de 22 ani sub administrație română, se făcea simțită o mare îngrijorare cu privire la o eventuală schimbare bruscă a regimului în Basarabia. Majoritatea rușilor din categoriile sărace însă, legați de acest pământ unde s-au născut, așteptau cu nerăbdare astfel de evenimente, potrivit cu modul în care au înțeles discursul lui V. Molotov, mai cu seamă nerecunoașterea alipirii Basarabiei la România. „Aceștia, păstrându-și sentimentele ostile României, sunt gata în orice moment a comite acte de natură a periclita siguranța internă, reacționând la o eventuală măsură de reprimare, luată de autoritățile române, prin grupele de teroriști, ce sunt în curs de organizare”.

Se observa că intelectualii bogați, evreii înstăriți și unii meseriași creștini au început să vândă imobilele ce le aparțineau, iar cei care simpatizau cu regimul comunist, nădăjduind la o stare socială mai bună, așteptau desfășurarea unor evenimente pe care și le doreau în beneficiul Sovietelor.

Micii meseriași și oameni de afaceri se preocupau în mod serios de pretențiile evocate în discursul lui V. Molotov, pe care le considerau asemănătoare celor ce au fost impuse Finlandei înainte de izbucnirea Războiului Ruso-Finlandez.

„Majoritatea celor ce au ținut privirile spre Soviete și care au intrat direct în slujba acestora o formează muncitorimea de la orașe și într-o proporțiune mai redusă – țărănimia.” Totuși, chiar și populația cu sentimente rusofile era întrucâtva intimidată de o eventuală introducere a regimului comunist în Basarabia, mai ales din cauza zvonurilor că Sovietele nu au nevoie de cetățenii din această provincie de la 30 ani în sus, „întrucât aceștia au trăit sub regimul țarist și sub regimul românesc, așa că n-ar putea fi de folos regimului sovietic, neputându-se conta pe ei sub nici o formă”²⁰².

În condițiile în care în Basarabia mișunau agenții bolșevici, acest discurs era, pe de o parte, exacerbant de aceștia, iar pe de altă parte, subestimat de cei care se bizuiau pe forțele aliate și pe fortificațiile țării. Este oportun să amintim că speranța unei mari părți a populației că nu se va întâmpla nimic rău în viitorul apropiat era

²⁰¹ Raportul poliției de siguranță semnat de Șeful Poliției, Georgescu Ioan, și Șeful Biroului Poliția de Siguranță, comisar, Teodorescu Petre, 2 aprilie 1940, vezi *ibidem*, f. 23.

²⁰² Raport semnat de Inspectorul Regional, C. Maimuca, 2 aprilie 1940, vezi ANRM, F. 680, inv. 1, d. 3855, f. 29-32.

bazată și pe liniile de apărare ale țării de-a lungul Nistrului, între Rusia Sovietică și România, care urmau să se întindă pe mai mult de 400 km. Acest sistem defensiv făcea parte din „linia Carol”, pe care experții militari o calificau drept o adevărată baricadă gigantică, menită să facă cinste geniului militar român. Mai mult, la 15 aprilie 1940, la Bruxelles, suveranul român a declarat că granițele țării vor fi apărate cu dârzenie²⁰³.

În ziarele europene²⁰⁴, fortificațiile de la frontiera de vest a României erau descrise cu multă admirație: „Linia lui Carol, care se inspiră din concepția, din organizația și din experiența liniilor Siegfried și Maginot, este aproape completă în structura sa principală. Mii de lucrători găsesc de lucru în această operă militară și ridică baricade formidabile, schimbă cursurile fluviilor și pregătesc cursul eventualelor inundații. S-au creat, de asemenea, depozite colosale de materiale de război și de aprovizionare și s-au creat linii de comunicații subterane, care completează întregul sistem”²⁰⁵. Mass-media românească publica analize și comentarii bazate pe expertizele europene, prin care, de asemenea, însufla speranțe în siguranța politică a României, stăruind asupra ideii că nimeni nu stingherește neutralitatea României. De fapt, această linie de apărare nu a mai fost ridicată conform așteptărilor²⁰⁶.

În același context, relațiile de bună înțelegere între România și statele vecine erau înalt apreciate pe plan extern. România nu intra în zona de acțiuni a conflagrației militare. Mergând pe această idee, se spunea că n-ar fi posibilă nicio ipoteză a mutării teatrului de război în zonele balcanice, deci ar fi imposibilă vreo intenție agresivă împotriva României, a cărei neutralitate era asigurată. Cercurile autorizate germane afirmau că între România și toți vecinii săi există raporturi corecte, că disensiunile țin de domeniul trecutului. Ziarele germane constatau că relațiile între Bulgaria și România urmează linia unei bune vecinătăți. Aceleași ziare mai afirmau că Rusia Sovietică nu are niciun fel de revendicare teritorială față de România. Rusia a declarat, susțineau aceste periodice, că nu se va atinge de Basarabia. Cât privește anumite pretenții ale Ungariei, ele nu erau de actualitate. Cu privire la atitudinea Turciei sau a aliatai României, Iugoslavia, cercurile autorizate germane constatau că între aceste state și România există legătura Pactului Balcanic, recent reafirmat. În acest fel, se crea iluzia, susținută de presa externă și internă, că „nimeni nu stingherește neutralitatea României, ferm afirmată de Măria Sa, Regele

²⁰³ Fortificațiile frontierelor țării. Fortificațiile de la Nistru. 8 februarie 1940 – 18 aprilie 1940, în ANRM, F. 680, inv. I, d. 3864, f. 11.

²⁰⁴ Printre care *Illustrated* (Anglia), *Contemporary Review* (Anglia), *Tempo* (Italia), *Messagero* (Italia), v. *ibidem*.

²⁰⁵ Extras din ziarul *Messagero* (Italia), vezi *ibidem*, f. 15.

²⁰⁶ La izbucnirea războiului niciuna dintre centurile fortificate europene nu a servit la nimic. Linia Maginot a fost ocolită de Wehrmacht-ul german prin Belgia, iar cea din vestul României, la granița cu Ungaria, a fost cedată fără luptă în vara târzie a anului 1940 (30 august).

Carol, și nici nu există vreo indicațiune cum că România ar putea intra într-un cerc de acțiune care ar deplasa teatrul de război din Occident, fie chiar în vederea unei diversiuni²⁰⁷.

Prin urmare, contextul european și intern, deși bulversat de cuvântarea lui Molotov printr-un posibil pericol în subsidiar, nu îngăduia totuși nicio autosesizare, părerile fiind împărțite atât pe diferite categorii de populație, cât și în funcție de aspirațiile și interesele personale. Dar cei care au luat în serios discursul diplomatului sovietic conștientizau că:

- discursul, asemănător cu cel adresat Finlandei înainte de război, e periculos și atentează la Basarabia;
- discursul sublinia existența unei probleme mai vechi, acutizând-o;
- referința la politica de prietenie a Uniunii Sovietice masca intenția adevărată a ei;
- Moscova face jocul Germaniei, împingând România spre piața de desfacere germană.

Asemenea opinii erau împărțite atât de cei care susțineau pretențiile sovietice asupra Basarabiei, cât și de o parte dintre cei care se temeau mult de un astfel de scenariu.

Speranțele că amenințările ministrului sovietic de externe vor rămâne doar pe hârtie erau alimentate de ideea că aliații nu vor permite extinderea războiului în sud-estul Europei, că țara are fortificații puternice la hotar și Rusia Sovietică nu va îndrăzni să atace, în special după dezastrul suferit în Finlanda. Există și opinia că aluzia lui Molotov nu era decât un tertip politic, folosit pentru a redresa situația internă a țării, dezechilibrată după războiul cu Finlanda.

Documentele scot în evidență încrederea populației în conducerea țării, care, în viziunea majorității, nu va ceda așa de ușor Basarabia, amintindu-și foarte viu vizita regelui Carol la Chișinău în ianuarie 1940 și promisiunea acestuia că nicio brazdă din Basarabia nu va fi cedată.

Detaliind acest subiect, am ținut să arătăm că societatea românească, în general, și cea basarabeană, în special, deși bănuia că se află în fața unui mare pericol, atât personal, cât și de stat, nu a avut de unde ști că acesta e atât de aproape. Erau ultimele luni când viața decurgea în albia valorilor creștine, în modul firesc, nestingherit. După discursul lui Molotov, a început neliniștea pentru ziua de mâine. Cercurile prosovietice încep să se anime. Ele așteptau momentele oportune, ca să se dezlănțuie cu putere contra celorlalți. Propaganda bolșevică se întărea, schimbându-și formele de manifestare, de la cele scrise la agitația de la om la om. Rădăcinile tragediilor ce aveau să se abată asupra basarabenilor în următorii ani trebuie căutate, parțial, în aceste activități subversive. Treptat, imaginea și statutul social al trădătorului și al vânzătorului de neam, al celor care vor colabora cu sovieticii și vor juca un rol important în viitoarele deportări se conturează tot mai clar.

²⁰⁷ Extras din ziarul *Porunca vremii*, nr. 1593, 7 martie 1940, vezi ANRM, F. 680, inv. 1, d. 3864, f. 6.

I.1.2. Sovietizarea Basarabiei

Aplicând prevederile Protocolului adițional secret al Tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939, făcând uz de presiune politică²⁰⁸, diplomatică²⁰⁹ și militară²¹⁰ asupra României, în perioada 28 iunie-2 iulie 1940, Uniunea Sovietică a ocupat prin forța armelor circa o cincime din suprafața teritorială a României Mari, și anume Basarabia (44 422 km², cu 3 mil. 200 mii locuitori), Nordul Bucovinei și ținutul Herța (6 mii km², cu peste 500 mii locuitori). „Actul de ocupare a Basarabiei și Bucovinei de Nord de către Imperiul Sovietic a constituit începutul procesului monstruoaselor deformări sociale”²¹¹ sau, cu alte cuvinte, în acea zi a început holocaustul poporului român.

Primii care au simțit acest început de holocaust au fost soldații din Armata Română în retragere, care au fost maltratați și dezarmați. Deoarece aveau ordin de a se retrage, soldații români nu puteau să folosească forța pentru apărarea personală sau a bunurilor lor. Ar fi fost demn să se respecte condițiile cu privire la cedarea Basarabiei și Armata Roșie să nu abuzeze în niciun fel. În realitate, mișcările de trupe s-au desfășurat în alt mod. Pe lângă soldații sovietici, care au făcut abuz de forță, agenții bolșevici din Basarabia au fost și ei destul de activi în această campanie de prigoană a militarilor Armatei Române. Ei îndemneau populația la acte ostile de a ataca ostașii români, jefuindu-i și dând prada Armatei Roșii. Chiar la 28 iunie 1940, reprezentanții minorităților, în special evrei, au fost acei care au declanșat o odioasă prigoană a militarilor români în retragere. Astfel, la Chișinău, bande de evrei au atacat și chiar dezbrăcat ostași români izolați care se îndreptau către unități pentru a se retrage. „Elementul evreiesc preponderent în Chișinău, în exaltarea sa la aflarea știrii cedării Basarabiei, indiferent din ce clasă socială făcea parte, chiar în dimineața zilei de 28 iunie 1940, a adoptat o atitudine ostilă față de tot ce era român și în special față de acei ce căutau să se refugieze în Vechiul Regat. Astfel, șoferii evrei și birjarii nu s-au sfiit ca în dimineața zilei de 28 iunie 1940 să nu apară cu mașinile și trăsurile pe piață, care în acele momente de grea cumpănă morală pentru populația românească, constituiau un mijloc de locomoțiune ce ar fi asigurat micile transporturi de bagaje, strict necesare, celor care își părăseau

²⁰⁸ După 29 martie 1940, când V. Molotov amintește conducerii URSS de chestiunea Basarabiei, amenințând România că „asemenea lucruri nu mai pot fi tolerate”, la insistența Moscovei, România a început să fie presată de Ungaria și Bulgaria.

²⁰⁹ Ne referim la notele ultimative din 26 și 27 iunie 1940, transmise ambasadorului român la Moscova.

²¹⁰ În opinia istoricului Ion Șuță, „ultimatumul Uniunii Sovietice față de România a fost un ultimatum calificat și, deci, o autentică declarație de război, chiar dacă în conținutul său nu se regăsește cuvântul «război»”, vezi Ion Șuță, *România și Pactul Ribbentrop-Molotov*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1997, p. 47.

²¹¹ Viorica Aderov, *Mentalități și instituții de cultură în Basarabia în primul deceniu al regimului sovietic*, rezumatul tezei de doctorat, București, 1996, p. 3.

Respect pentru oameni și cărți

căminurile și care lăsau în urma lor produsul unei munci de 22 ani²¹². La prigoana militarilor Armatei Române și a funcționarilor români în zilele evacuării începând cu 28 iunie 1940 și la presiunea asupra românilor sub ocupația sovietică, au contribuit și alte minorități de religie creștină – bulgari, găgăuzi (anexa nr. 2). Au fost cazuri când „vechi aderenți ai doctrinei comuniste au dezarmat soldații români rătăciți de unitățile lor”²¹³. Conform datelor de arhivă, anume minoritățile erau nucleul susținerii bolșevicilor și sub îndrumarea lor, uneori și persoane de origine română erau încadrate în aceste fapte ilegale. O parte din aceste acțiuni erau haotice, răzlețite, dar au fost și cazuri bine organizate, dirijate de câțiva lideri și cu scopul ferm de a destabiliza situația din teritoriu²¹⁴. Prin mărturiile documentare restabilim acel tablou de mare învălmășeală în rândul populației, prinsă între nou-tatea șocantă de cedare a Basarabiei și izbucnirea acestor atacuri asupra unităților Armatei Române în retragere.

În timpul retragerii, serviciile secrete sovietice au demonstrat cât de barbare pot fi. Știind că sovieticii susțin dezmațul și jefuirea ostașilor români, agenții bolșevici au provocat comunitățile să se comporte ca și ei, dacă vor să fie pe placul noilor autorități care se instalau în teritoriile anexate²¹⁵. Lucrurile luate de la soldații români erau predate Armatei Roșii, cu excepții desigur, căci oamenii care săvârșeau asemenea acte vandale își lăsau și lor o parte din pradă, camuflată și ascunsă de ochii vecinilor²¹⁶. Câteva zile mai târziu, s-a purces la împărțirea acestor lucruri, pentru a atrage simpatia localnicilor față de sovietici²¹⁷. Pe de altă parte, soldații români erau ajutați și adăpostiți de alți săteni, care au primit cu regret vestea retragerii administrației române și a venirii bolșevicilor²¹⁸.

²¹² ANRM, F. 680, inv. 1, d. 4275, f. 21.

²¹³ *Deputații și consilierii aleși în Sovietul Suprem din Basarabia*, ANRM, F. 680, inv. 1, d. 4127, f. 15.

²¹⁴ „În ziua de 29 iunie 1940, numitul Vladimir Tofan a organizat un comitet pentru dezarmarea ostașilor români în retragere prin cea suburbie, el fiind ca președinte, iar Nazarie Macarov, Trofimov Ioan, Pascal Ion, Gh. Olinicenco – membri, și Mihail Macarov – secretar, cărora le-a dat ordin să dezarmeze trupele în retragere, iar aceștia, la rândul lor, au indemnăat populația din suburbia Schinoasa să dezarmeze soldații români. Toți aceștia, în zilele de 29, 30, 31 iunie și 1, 2 iulie 1940, între care Nazarie Macarov, Trofimov Ioan și Serghei Cananenco, purtând banderole roșii, înarmați cu arme militare, călări pe cai, au dezarmat soldați români, iar armele, munițiunile, echipamentele de pe ei, le-au depozitat în localul de băcănie și restaurant al lui Tofan Vladimir, de unde tot în acele zile, soldații sovietici le-au ridicat în patru autocamioane, transportându-le în oraș, dându-le dovadă de primire”. În *Organizația teroristă Schinoasa, Chișinău*, ANRM, F. 680, inv. 1, d. 4107, f. 1.

²¹⁵ *Ibidem*, f. 21.

²¹⁶ „Cananenco Serghei avea acasă ascunse 65 bucăți cartușe de armă militară, un veston militar, harnașament”. Vezi ANRM, F. 680, inv. 1, d. 4107, f. 4.

²¹⁷ „Am văzut cum Serghei Cananenco și Nazarie Macarov, la vreo 10 zile după ocuparea Basarabiei, au împărțit dintr-o grămadă mare ca o căruță plină oamenilor pe care i-au chemat șei, hamuri, pături, căpăstre, luate de la soldații români, [pe] care nu le depuseră sovieticilor și [pe] care le-au avut ascunse în lanul de răsărită”. Vezi *ibidem*, f. 21.

²¹⁸ *Ibidem*, f. 6.

Respect pentru oameni și țări:

Constatăm că unii localnici și-au făcut o profesie din colaborarea cu bolșevicii²¹⁹. Pe parcurs, majoritatea persoanelor care au fost prosovietice din primele zile au continuat să conlucreze cu NKVD, căci nu mai puteau să iasă din aceste structuri, care acționează ca o sectă de unde nu este voie să te retragi. Se foloseau diferite metode pentru a-i ține sub control pe toți colaboratorii poliției secrete, dar cea mai bună metodă era spionajul reciproc. Din această perioadă a început ura și suspiciunea reciprocă între locuitorii Basarabiei, care până atunci trăiseră în spiritul buneii vecinătăți. Bolșevicii au adus frica pentru ziua de mâine, minciuna și neîncrederea, care au început să erodeze societatea. Din primele zile de ocupație sovietică s-a stabilit o atmosferă încordată. Dacă în perioada administrației române exista libertatea opiniei și a apartenenței politice, din momentul retragerii acesteia a devenit un subiect acut cine și ce partid simpatiza, care era poziția politică a fiecăruia, cine îți sunt prietenii și ce discuții se poartă etc. Chiar și unii comuniști din Basarabia au fost arestați și deportați, întrucât noua guvernare nu avea încredere nici în ei. La conducerea instituțiilor de toate categoriile, inclusiv în învățământ, au fost aduse persoane verificate și de încredere, cele mai multe din interiorul Uniunii²²⁰.

Deoarece ocuparea acestor provincii românești de către Uniunea Sovietică s-a făcut contrar voinței populației, la vestea despre trecerea Nistrului de către trupele sovietice, mii de basarabeni și bucovineni s-au refugiat în România, părăsindu-și locuințele și averea. În anul 1940, după datele Ministerului de Interne al României, „în legătură cu tristul eveniment al pierderii Basarabiei și Bucovinei s-au refugiat în țară peste 23.000 capi de familie, care n-au vrut să încerce rigoriile regimului bolșevic, străin de neam și de mentalitatea noastră românească”²²¹. Conform recensământului populației din 6 aprilie 1941, „pe teritoriul diminuat al României” au fost înregistrați 68 953 de refugiați din teritoriile ocupate de ruși. Fluxul de refugiați era mare și mare era „jalea și amărăciunea, căci cu cei ce se refugiau pleca o stăpânire românească, dar nu și o cultură națională și o religie creștină de două mii de ani”²²². Însă nu toți care au dorit au avut posibilitatea de a se refugia. Au existat numeroase cazuri când soldații Armatei Roșii au împiedicat refugierea unor grupuri de civili.

²¹⁹ „Mai multe persoane din județul Bălți s-au manifestat ostil față de Statul Român în timpul și după retragerea Armatei Române: doamna Tâbârță, Bavronovschi Cazimir, Tărăță Tudor, Vasilache Grigore, Hrițcu Alexe, Gubenco Mihai, Hacichianț Nicolae, Toma Elena, Stopetchi Serghie, Stopetchi Andrei, Trifan Nicolae, Lazăr Ion, Gudumac Andrei, Crisiciuc Ștefan, Ogorodnic Nicolae, Popovici Vasile, Feodorov Cristea, Nibelschi Valerian, Țurcanu Mihail, Gașpar Alexandru, Deremeu zis Bejenaru, Suduc St. Zamfira, Țurcanu A. Eufrosina, Moraru S. Chirică, Prodan Gheorghe, Zavat Vladimir, Abramov Alexandru, Haracioc Ivan, Romak Dumitru, Harjevroschi Teodor, Gabor Ion, Vatamaniuc Mihai, Ucraineț Simion, Muzică Petru, Iasinschi Eugen.” *Vezi Deputații și consilierii aleși în Sovietul Suprem din Basarabia*, ANRM, F. 680, inv. 1, d. 4127, f. 18.

²²⁰ *Darea de seamă a Poliției orașului Cetatea Albă*, ANRM, F. 680, inv. 1, d. 4237, f. 26.

²²¹ <http://www.undp/people/repression/12.06.1941>, accesat la 12.05.2008.

²²² Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău, 1993, p. 10.

Respect pentru oameni și cărți

Mărturiile recente ale unor supraviețuitori ne demonstrează faptul că un șir de primari, preoți, funcționari și oameni publici din Basarabia, deși își imaginau transformările care aveau să aibă loc odată cu instaurarea regimului sovietic, nu au dorit să-și părăsească locul de baștină și rezultatul muncii lor de o viață. Tărâni-mea, în cea mai mare parte, a rămas la vatră. Deși conștienți de anumite repercusiuni pe care urmau să le îndure, totuși puțini dintre cei rămași în Basarabia și-ar fi putut imagina că vor fi strămutați cu traiul, că li se vor distruge familiile și că vor fi supuși represaliilor.

După 28 iunie 1940, a trebuit să-și abandoneze proprietățile și să se mute în Germania și populația germană din sudul Basarabiei, stabilită aici la începutul secolului al XIX-lea. Strămutarea lor a fost convenită prin „Acordul între Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și Guvernul Germaniei cu privire la evacuarea persoanelor de naționalitate germană de pe teritoriul Basarabiei și cel al Bucovinei de Nord pe teritoriul Germaniei”, încheiat la 5 septembrie 1940. Ea a fost inițiată de partea germană și, conform acordului menționat, urmau să fie evacuate doar persoanele „care și-au manifestat dorința de a se evacua”. Dorința de a se evacua putea fi exprimată oral sau în scris. „Evacuarea este benevolă – se arată în acord – și de aceea constrângerea nu poate fi aplicată nici direct, nici indirect.” În realitate, evacuarea a purtat un caracter forțat. Germanii basarabeni nu au avut de ales, înțelegând că, dacă vor rămâne pe teritoriul sovietic, vor fi priviți ca un element dușmănos de ambele guverne. În total, din Basarabia și Bucovina au fost strămutate în Germania peste 124 000 de persoane. La evacuarea populației germane din partea URSS au participat unități ale NKVD, din partea germană – trupe SS, Crucea Roșie germană, Organizația de Transporturi Mecanizate a Partidului Național-Socialist, alte organizații cu experiență acumulată la strămutarea germanilor din Țările Baltice, Galiția și alte teritorii ocupate de Reich până la acea dată. După evacuarea populației germane din sudul Basarabiei, pământurile lor n-au fost date în folosință țăranilor basarabeni fără pământ, așa cum ar fi fost firesc, ci la circa 10 000 de familii colhoznice aduse în mod forțat din Ucraina.

Într-o perioadă scurtă de timp (28 iunie-2 august 1940), cu multe presiuni și fraude²²³, în teritoriile anexate s-au pus bazele regimului bolșevic²²⁴. Paroxismul

²²³ Vom aminti doar cele mai mari ilegalități: populația Basarabiei, Bucovinei, Transnistriei nu a fost consultată în vederea creării noilor organe și a noului organism politic, RSSM, și reprezentanții acestora nu au fost admiși la posturi de decizie; în timp ce Constituția URSS prevedea crearea noilor republici unionale doar din inițiativa populației respective, hotărârea de formare a RSSM a fost luată de Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) și de Consiliul (Sovietul) Comisarilor Poporului, și anume – de Stalin, Molotov, Voroșilov, Kalinin, Kaganovici ș.a.

²²⁴ Stalin a împuternicit conducerea RSS Ucrainene (N. S. Hrușcirov, prim-secretar al PCU și membru al Biroului Politic al PC(b) din URSS), împreună cu mareșalul Timoșenco și șeful Direcției politice a Armatei Roșii, Mehliș, să adopte hotărârile politice necesare pentru crearea organelor de stat și a organizațiilor comuniste.